

Alyoşanın məktubu

(Əli Babazadə)

Ruhunu kiçik yaşlarından “böyük bir dahi olmaq” ehtirasına təslim etmiş Alyoşa nə insanı yeniləyən melodramatik sevgi, nə də özünükəşfin başlanğıcı olan həyati faciə yaşamışdı. Adətən dərin ruhi böhran yaşayan roman qəhrəmanları kimi intihar etmək, ya da psixologiyasında kök salmış qarmaqarışlıqlığın təsiri altında cinayət törətmək üçün də hisslərindəki yetkinlik, sarsıntılarında, təlatümlərindəki ruhi dərinlik hələ az idi. Bəlkə də, varlığını bütünlüklə çılğın arzulara, içini cırmaqlayan şiddətli hislərə təslim edə biləcək cəsarətini toplasa, hər cür dahiyənə dəliliyi edəcək istedadı üzə çıxardı, - bu cür istedad şübhəsiz hamıda var. Amma özünü-özünə qəhrəman kimi satan bütün insanlar kimi Alyoşa da qorxaq idi.

Həmişə düşünürdü ki, müəyyən bir həqiqəti ondan daha mükəmməl heç kəs qavraya bilməz. Bu ehtiraslı, maksimalist eqoizm şiddətində elə ifrata varırdı ki, təkə dəhi olduğu fikri ilə susuzluğu yatışmırdı. Alyoşa qərbin və şərqin bütün ustadlarının çiyinləri üzərində özünü o qədər nəhəng inşa etmək istəyirdi ki, bəşəriyyətin iftixar etdiyi bütün övladlarını kölgəsində basdırsın, yüzillərlə heç bir salnaməçi təkə adının heybətindən onunla yanaşı kiminsə adını zikr etməyə cəsarət edə bilməsin.

Artıq iyirmilərinin əvvəllərində ölü və canlı heç kəsi özünə rəqib saymırdı, hər kəsə yuxarıdan-aşağı baxır, insanlığın bütələşdirdiyi bütün dahilərə amansızcasına istehza edir, hərəyə bir ad taxırdı. Bəzi dostlarının bu xarakterinə görə ona “Balaca Nitsşe” deməsinə isterika həddində sinir böhranı keçirdiyi belə olmuşdu.

Həmin ərəfələrdə “Tanrı üçün qeydlər” kitabını mənə yollamışdı. Dramatik əhvalatlar, fəlsəfi esselər, incəsənət, ədəbiyyat, elm haqqında sinkretik düşüncələr toplusu olan həmin kitabın mənə yolladığı nüsxəsinə əlavə etdiyi qeyd:

“Fəlsəfi traktatlar və ədəbi əsərlər yazmağa, bu cür mahiyyətsiz saxtakarlıqlara ərinirəm, amma hər halda, bu bircə kitabla sübut etməliyəm ki, düşünmək və yazmaq istedadı ilə öyünmək olmaz, saysız istedadlarımın yalnız bircə təzahürü olan bu kitabla bunu o şöhrət tacirlərinə göstərib gözlərindəki pərdələri qaldıracam, qısqanc olmayanlarının heyrət dolu baxışları sual yağdırmağa fürsət tapmamış durduğum üfüqdən onlara istehza edəcəm və məchulluğun başqa limanlarına, öz dahi halı ilə məmnun yaşayan daha başqa dahicigazların pətəyinə çomaq soxmağa yönələcəm, özünü öz sənətinin qılfında məhdudlaşdırmış dahi adlandırdığınız bu cılız cücələrə universallığın üfüqlərini tanıdıb qarşımda elə diz çökdürəcəm ki, müridim olmaq üçün illərlə idrakımdan sızan şəfəqlərin izinə düşüb dizin-dizin sürünəcəklər”

Cümlələrindəki bu cür - istisnasız hər kəsin boşluqlarını tapmaq hirsini ilə apardığı analizlərdə və öz baxış bucağını bütün ağırlığı ilə təkzibolunmaz, doqmatik sütun kimi ortaya qoymaq cəhdlərində, bu çabalarının təzahürü olan sətirlərin altında yatan nifrət ruhu o qədər şiddətli idi ki, kitabı bitirdikdən sonra bir müddət bu ağırlığı üzərimdən ata bilmədim.

Amma cümlələri diqqətli bir şəkildə təftiş edərkən onun hansı ruhi halda olduğunu düşünəndə, fikirləşəndə ki, bu kinli uşaq bütün uçurumlu, başgicəlləndirən pilləkənlərdən bu yaşda adlaya bildiyini hamıya sübut etmək üçün hər yazdığı sətirdə necə bir ehtirasla dəridən-qabıqdan çıxır, hər fikrin bitkinliyinə, hadisələrin izahına necə bir riyazi ardıcılıqla əməl edir, içimdə ona qarşı şəfqət oyanır, Alyoşa gözümə sevimli görünür. Mənə elə gəlir ki, bu cür üfüqsüz-sinirsiz nifrəti yalnız qəlbi tanrısal eşqin əzəmətli sükutu ilə çulğışmış bir övliyanın şəfqəti əridə bilər yoxsa boşluqlara hayqıran, Tanrının kölgəsi ilə can çəkişən Alyoşa bu nifrətlə nə qədər tab gətirə bilər ki?

Mənə elə gəlirdi ki, daha onunla heç bir yerdə qarşılaşmaq istəmirəm və aradan keçmiş dörd il ərzində yollarımız heç bir yerdə kəsişmədi.

Dünən evə qayıdanda, stolun üstündə bağlı zərf gördüm. Üzərinə adım yazılmışdı, açdım, məktub Alyoşadan idi:

“Bunları danışmasam da, həmişə hiss etmişəm ki, sən mənə hamıdan daha yaxşı bələdsən, hamının mələk kimi tanıdığı şəxsiyyətimin iç üzünü hələ yenincə tanış olduğumuz vaxtlardan aydın intuisiya ilə duya bildisən. Amma yenə də bunları sənə etiraf etmək istəyirəm. Hər səni xatırlayanda özümdən ürkmüşəm, üzünə səmimiyyətlə baxa bilməmişəm, nüfuzə baxışların altında əzilərək hamıya oynadığım rolu sənə üçün oynamağa cəsarətim olmayıb. İnsan ruhunun dərinliklərini, davranışları yönləndirən instinktləri açıq-aşkar görənlərin insanların baxışlarından sıxılmaq istəmirəm daha. İcazə ver, bu etiraflarla özümü yüngülləşdirim, bəlkə də vicdanımı sənə baxışlarından rahatlaşdırmağa çalışıram, ya bəlkə özünüifşa da elə özünü qəhrəman kimi satmağın daha hiyləgər yoludur, düzü, belə olmadığından əmin deyiləm, yəqin ki, elə bu cürdür.

Hamı haqqında hələ də rəğbətlə düşünür, barəmdə təqdirəlayiq sözlər danışır, tərifi mi yerə-göyə sığışdırmırlar az qala. Son vaxtlar bundan narahat olmağa, sıxılmağa başlamışam. Yox, ona görə yox ki, idrakım təriflərdən sıxılacaq qədər müdriklikləşib. Səbəb ayrıdır.

Tez-tez düşünürəm ki, bu mənim əsl simam deyil axı, tərfilənən, təqdir olunan mən deyiləm, çox ustalıqla özümə biçdiyim maskanı sevirlər, axı bu məni xoşbəxt etmir, təkliyimə qayıdanda yenə tənhayam, özümlə baş-başayam, ola bilsin ki, yazılarımı sevirdilər, qarşı qoymağa gücləri çatmırdı və ya ürəklərində olanı xəbər verdiyim üçün məndən məmnundurlar, amma özümü yazılarımla xatırlatmasam məni kim xatırlayır? Onların sevdiyi mənəmmi? Ya yazılarımda, davranışlarımda büründüyüm saxta, heç tanımadığım, amma illərdir ki, ruhumda öz evi kimi məskən salmış çağırılmamış qonaq? Ah, onu lənətə gəlsin, bütün uşaqlığımı məhv edən, arzularımı əlimdən alan, məni köləyə çevirmiş bu şöhrətpərəst, xeyir donuna bürünmüş saxtakarı görüm lənətə gəlsin!

Abırsızlıq olsa da, qoy deyim, bu saxta obrazı özüm yaratmışam, bilərək, istəyərek etmişəm bunu, bəzən yazıçı olmuşam, bəzən alim, bəzən filosof, amma dəqiqdir ki, bunların heç biri özüm deyildim, mən nəyi kimə isbat etməyə çalışırdım? Tanrıya – o idrakasıgımaz olana baxdığım hər yerdə onu gördüyümü mü? Elə təkcə bu səbəbdən üst insan olduğumumu? Yox, ya bəlkə Tanrıya sübut etmək istəyirdim ki, onu bütün əxlaq filosoflarından, təbiətşünaslardan, fiziklərdən daha dərin bəsirətlə görürəm? Bu istedadım hər hansı Kantdan, Həllac Mənsurdan daha güclüdür? Nə qədər xudbin sadələvhlik! Və nə qədər xudbin qısqanclıq!

Niyə özümdən fəlsəfə açmağa başlamışam? Nə zaman öz xislətimdən narahat olacaq qədər yaxşı oldum ki? Bilmirəm və bu maskanı qətiyyənlə soyunmaq istəmirəm. Saxta Alyoşa ilə o qədər xoşbəxtəm ki! Bir də, axı o maskanı yırtmağa kimin cəsarəti yetir ki? Sənin, mənim, ya bir başqasının? Kimin?

Kim imtina edə bilər şöhrətdən? Kim imtina edə bilər sevgidən? Bir dahi bu yer üzündə tək-tənha qalsa, yenə yaradıcılıqla məşğul olardı mı? Yaradıcılıq nəyi sübut etmək, nəyi əldə etmək cəhdidir axı? Bütün dahilərin yaradıcılığı qarmaqarışıqlığı daha da artırmayıbmı? Çirkabı bir az da bulaşdırmayıbmı? O dahiçöməzlər labirintlərə yeni dolanbaclar əlavə edib sonra insanlıqdan dəm vurmayıblarmı?

Axı niyə bütün bu ölü ruhlar məni narahat edir axı, niyə? Niyə onlarla yarışmağa çalışıram, niyə onları çox geridə qoymaq ehtirası ilə tutuşuram? Səbəb? Əlimdə olsa, bütün dahiləri qəbirdən qazıb çıxarar, hər kəsə tək-tək onlardan daha nəhəng olduğumu sübut edib yenidən uyuduqları yuvalarına basdırardım. Axı niyə? Səbəb odur ki, bəşəriyyət bütün bu ölü ruhlar sinirsiz-sərhədsiz bir sevgi ilə sevir, adları dillərdən düşür. Əgər məsələ dahilikdirsə, bütün o əclaflardan daha çox layiqəm mən bu şöhrətə, bu heyranlığa!

Axx, bu sinirsiz nifrətdən niyə xilas ola bilmirəm?

Hələ dünənə qədər, hər doza qəbul edəndə nərildəyərək Balzaki çağırırdım, bəsirətimin onun hər şeyi görəni gözümdən daha kəskin olduğunu yalnız onun özünə sübut edə bilirdim çünki! Çünki milyardlarla insanın təbiət daxilində görə bilmədiyi “metafizik əl”i ondan daha təfərrüatlı görürəm! Və bütün insanlığa bu “metafizik əl”i mən göstərməliyəm və hamı bu möhtəşəm istedadın sahibinə gözlərindən pərdələri qaldıran bir peyğəmbərə duyduqları heyranlıqla baxmalıdır! Bütün insanlıq mənə heyran olmalıdır! Axx, fikirləşirdim ki, bəlkə də ruhum eləcə sərinclik tapardı...

Axı hələ heç kəsin istedadı həqiqəti hamının görə biləcəyi yüksəklikdən göstərməyə yetməyib, bunu mən etməli idim! Mən – olub, olacaq ən dahi adam!

Ah, tanrısal harmoniyaya subyektiv, ikrahdoğuran müdrik düşüncələr əlavə etməyə cəhd göstərməyən, həqiqəti anlamağa çalışmadan, ömrünü heç bir etiraz etmədən, boyun əyərək, doğulub, işləyib, yeyib, törəyib ölənlər dahi adına daha çox layiq deyilmi? Hansı dahinin ürəyi istedadından imtina edib susmağa yetir ki?

Əksinə, bu əclafların hamısı özünü həqiqətin elçisi hesab edir...

Məgər dahilik etmək, peyğəmbərlik etmək cahilliyin ən dibi imiş!

Yəqin səndə də olur, qadını xatırlayanda tez-tez xəyalə qapılırsan: o qadının indi sənə haqqında düşündüyünü xəyal edirsən, onun üçün yazırsan, bütün qadınları əldə etmək mümkünsüz olsa da, ən azından hamını heyran qoymağa can atırsan. Bu ilğımlı mənzərəni gözünün önündə canlandıranda olanca nifrətlə qadının gözündə dahiliyin, qəhrəmanlığın bütün sifətlərinə bürünürsən. Heç fərq etməz, lap başqa erkəyi var, amma səni görəndə heyranlıqdan, şöhrətinin, dahiliyinin cazibəsindən yanındakını unutmalıdır. Bu nifrətdə, qadınlığın gözümdən özünü təsdiqdə, ruhun qadın çöhrəsində üzə vurduğu gizli işarələrdən bunu oxumaqda elə bir şeytani həzz var ki!

Kişilər bir dahi, bir qəhrəman olduğunu sübut etmək üçün nələrə qatlanmaz ki? İntihar belə edərlər. Axı, hər kişi özünə münasibətdə ən böyük qəhrəman, ən böyük dahidir! Qabil də elə etməmişdimi? Özünü Habildən üstün görməmişdimi? Hamını qabilxislətlilikdə ittiham etdiyimi xatırlayırsanmı? Kim deyir ki, tənqid etdiyimiz şeylər özümüzdə yoxdur? Hələ bəlkə çox vaxt ona görə tənqid edirik ki, özümüzü gizlədə bilək, hətta özümüzdən. Olurmu ki, insanın pis xislətlərindən danışan bir yazıçını oxuyanda sətirlərin səni ifşa etdiyini görürsən, amma bunu qətiyyənlə etiraf edə bilmirsən özünə?

Bax, mən də eləyəm, Qabildən də, eqo düşkünü o yaradıcı adamlardan da bəyəm. Mənim dərdim də onların iç üzünü faş edib özümü onlardan yüksəyə qoymaq idi.

İnsan özünü tanıdıqca, özünü özünə etiraf etdikcə, nə qədər ikrah duyarmış özündən. Heç şübhəsiz Qabilin yerində mən də Habili öldürərdim. Biz əclaf insanlar, ən dahisi də, ən cahili də, özümüzü daha üstün görürük, hamımız qardaş qatiliyik.

Bəlkə içi bunca nifrətlə dolu yeganə adam elə mənəm, hamını özüm kimi bilməklə də bir növ öz mənəviyyatımdakı xəbisliyi ələ vermiş oluram. Hərçənd inanmıram elə olsun, amma mümkündür ki, insanların çoxu heç bu şeyləri özünə dərd etmir. Hər nəisə.

Axı nə olub, nə baş verir? Alyoşadan – dahilik, heyranlıq, alqış və tərif üçün tutuşan bu varlıqdan niyə sıxılmağa başlamışam? Niyə onu bir yük kimi hiss edirəm? Açığı belə hiss etməyim mənə çox narahat edir.

Özümü saxta Alyoşanın kölgəsində basdırdığım zamandan iyirmi ilə yaxın bir vaxt ötüb. Bəlkə də o məsumdur, lap günahsızdır, axı heç onu böyüməyə belə qoymadım, Alyoşaya olduğu kimi böyümək haqqı tanısam, indi yəqin ki, sevgi dolu, temperamentli, çılğın, xoşbəxt bir gənc idi. Bu illər ərzində isə saxta obrazımdan heç vaxt narahat olmamışdım, əksinə, o mənə çox xoşbəxt edirdi, onu alqışlayırdılar, tərifləyirdilər, ona heyran idilər, bu alqışları, tərifləri havasız yerdə boğulmağa başlayan adamın özünə gələndə nəfəsini dərindən içinə çəkdiyi acgözlüklə hopdururdum ruhuma. İndi bu üsyankar hisslər haradan çıxıb? Özüm kimi olmaq istəmirəm axı mən, xoşbəxt deyiləm özüm kimi olanda, gücüm qalmayıb, nifrət o qədər taqətsiz salıb ki, daha sevə də bilmirəm, özümlə yaşamağa gücüm yoxdur, özümlə üzləşə bilmirəm.

Özüm kimi kim duyacaq ki, mənə? Kim sevəcək ki? Hisslərimin saflığına kim dəyər verəcək ki? Axı kim? Hamı ələ salacaq, sadələvh “idiot” olacam, məhdud şöhrətimdən də məhrum qalacam, belə olmayacağı məgər? Axx, çox dözülməzdir bu!

Tez-tez balaca Alyoşa görünür gözümə, acı-acı gülümsəyir, baxışları, qımiltısı, acı təbəssümü yarıstehza, yarımərhəmətlə dikilir gözümün qarşısına: “Bədir, nə vaxta qədər axı? Heç utanırsan? Daha nə qədər özünə yalan danışmaq fikrin var? Daha nə qədər bu saxta sevgilərlə ruhuna təsəlli verəcəksən?” sözlərini ruhuma saplayır. Əzab dərəcəsində utanıram, özümü tanıyan özümdən utanıram.

Amma ona tərəf getməyi, onun uzatdığı əli sıxmağı, xilas olmağı bacarmıram, bacarmaq istəmirəm. İndi və gələcəkdə mənə gözləyən, yaşadığım müddətdə belə olmasa, hələ bəlkə mən öləndən sonra çatacağıma ümid etdiyim, yüzillər sonra

haqqımda “zamanında dəyəri bilinməyən bir dahi kimi” xatırlanmaq fikrindən - bu ilğımlı yalandan əl çəkə bilmirəm, bunca şöhrətdən, alqışdan, tərifdən imtina edə bilmirəm.

Bəs içimi dalayan, bu cür olmağıma etiraz edən bu hisslərin məndən istəyi nədir? Hansı haqqlarını tələb edirlər məndən? Və də hansı haqla illərlə qazandıqlarımın üzərindən xətt çəkməyimi istəyirlər? Bilmirəm, heç aydınlaşdırmağa da çalışmıram. Bu, bəlkə də həmin hisslərlə üz-üzə qalsam, onların ruhumu bütünlüklə ələ alacağından, nə qədər sadə səslənsə də, yaxşı insana çevrilməkdən, zəif düşməkdən, əzilməkdən, bütün eqoist həzlərdən məhrum qalmaqdan qorxduğum üçündür. Bəlkə yox, elə dəqiq belədir.

Bəlkə azadlıq tələbidir içimdəki bu qüvvə? Əgər Alyoşaya azadlığını bəxş etsəm, o hüzura qovuşacaqmı? Narahat, heç bir əyləncə, tərif, qadın və şöhrətlə sakitləşməyən, doymayan, doymamağının səbəbini bu şeylərin azlığında görərək daha çoxunu axtaran qəlbi sərinclik tapacaqmı?

Axx, adını, səbəbini, məndən nə istədiyini bilmədiyim bu ehtiraslar! Maskamı yırtmaq üçün necə də cidd-cəhdlə çırpınırlar, amma bu hisslər başa düşmək istəmir axı, eqoist həzlərdən imtina etməyin nə qədər əzablı bir boşluq olduğunu anlamır. Sanki mən istəməzdim özüm kimi olum. Kim istəməz ki? Kim hər yerdə, hər an olduğu kimi davranmaq sərbəstliyinin insana verdiyi ruhi rahatlığı, həmin ruhi rahatlıqla ətrafdan duya biləcəyi sevgini arzulamır ki? Hamı!

Amma olduğumuz kimi bizi kim sevir axı? Ən yaxşı halda dəli deyib keçirlər, dəli olmağa ürəkləri yetməyən o əclaflar. Kimisə sevmələri üçün bir dahi olmağı, ya da şöhrət sahibi olmağı niyə gözləyirlər ki adamdan? İnsanlığın yaşı qədər köhnəlib bu məsələ, min il əvvəl də belə idik, indi də dəyişməmişik. Bir tərəfdən ittiham edərkən, axı özüm də eləyəm.

Sevgi əldə etmək üçün saxtalaşmağa, maskalanmağa məcburuq, məhkumuq. Min illərdir ki, bu saxtakarlığı bəşərin qəlbindən söküb ata bilmədik, hansı dahilikdən dəm vururuq axı? Hamı min bir saxtakarlıqla, yalan maskalar sataraq sevgi oğurlamaqla məşğuldur. Dəhşətli, isterik bir qəhqəhə ilə, bir iblis qəhqəhəsi ilə gülürəm buna – sevgi yarışında hamının bir-birinə nə qədər nifrət etdiyinə!

Düşünürsən ki, onlar yox, mən! Çox maraqlıdır, özün də eyni nifrətlə dolu olduğun halda, alqış, tərif, şöhrət və qadın hərisi olan bu adamlara acığın tutur, içində onları küt, istedadsız olmaqda ittiham edirsən. İçi bir-birinə qarşı bunca nifrətlə dolu olan insanların ölkəsində kimsə xoşbəxt ola bilərmi? Hamı bir-birinə nifrət etdiyi halda, həm də ac dilənçi kimi bir parça alqış, sevgi və tərif üçün roman-roman yalvarırlar!

Heyhat, dahilik sevgi oğurluğu deyilmiş, sevilmək üçün dəridən-qabıqdan çıxmaq deyilmiş, kim ki, sevə bilir, dahi odur. Bir dahi deyil, bir dahini sevə bilən qəlbi olan oxucudur dahi! Və qəlbi işığın şəfqəti ilə aydınlanmış bütün dahilər tarixin səhnə arxasında unudulub, bütün cüvəllağılar isə özünü tarixin bir küncünə soxmadan rahat dura bilməyiblər.

Düşünürəm ki, oxuduqlarına inanmaq istəmirsən, yəqin düşünməzdin ki, içim bu qədər nifrətlə doludur, eləmi? Sən mənə həmişə daha düzgün tanımısan, hələ biz çox yeniyetmə yaşlarında olanda, kiçik şəhərimizdə hamının sevimlisi olduğum, haqqımda az qala canlı bir əfsanədən danışdıqları kimi söz saldıqları o illərdə sən xislətimin bütün çirkinliklərini aydın görə bilirdin. Amma yenə bu qədərini düşünəcəyinə inanmıram. Çünki “onlar yox, mən!” pıçılısı –çox zəif xarakterli, zavallı bir insanın yalvarışı - tərif, şöhrət, sevgi dilənməsidir, elə deyilmi? Bu qədər aciz və zəif olduğumu düşünməzdin, ya bəlkə də inanırsan, bəlkə sən də elə bu cürsən, nə bilmək olar? Məgər ən yaxınlar belə aralarında özlərini aktyorluğa qoymayıblarmı?

İndi hər şeyi etiraf etmək barədə qəti qərar almışıqsa, yəqin ki, heç birimiz etiraflarımız müqabilində özümüzü ağıllı aparmağa cəhd etməyəcəik, bu qədər aydın bir şeyi müzakirə etməyəcəik, heç nəyə şərh verməyəcəik, susacağıq, içimizə dalıb düşünməliyik, özümüzlə üzləşməliyik, bu cəsarəti göstərməyə, özümüzü zəncirlədiyimiz bu nifrətdən xilas olmağa artıq məhkumuq, nifrətlə heç kəs sona qədər yaşaya bilməz, nifrət ən güclüləri belə ölüm anında tərək edir, heç bir canda bədəni tərək edərkən nifrət qalmaz, mənə ki heç ora qədər də çatmadı, bu nifrətlə iyirmi beş il yaşaya bildim. Ah, bu bu iyirmi beş illik çabalar!

Babalarımın ruhunun bütün xudbinliklərdən təmizləndiyi dağlara qayıtmaq istəyirəm, elə çox istəyirəm ki, indi bunu! Həqiqətən sevməyə, saflıqdan, aydınlıqdan, canlılıqdan həzz duymağa başladığımı hiss edirəm, qəlbim elə rıqqətə gəlir ki, doluxsunuram.

Qayıdıram, insan olmağa qayıdıram, uşaq olmağa qayıdıram, dünyanın, kitabların öyrətdiyi hər şeyi şəhərdə buraxıb qayıdıram...

Mən gedirəm, kim gəlir-gəlsin.

Alyoşa“.